

Olterterper Kring 16 november 2015: Amos

Niek Schuman

Amos: de oudste schriftprofeet

Algemeen I: Van gesproken tot geschreven profetenwoorden

Wanneer we ons nu in een bijbelboek als ‘Amos’ verdiepen, dienen we wel te beseffen dat deze profeet Amos – zo min als andere profeten met een boek op hun naam – dat geschrift niet achter een bureau heeft zitten noteren. Wél is er bij Amos afwisseling tussen ‘hij-stukken’ en ‘ik-stukken’ (zie opbouw). Die laatste zijn te beschouwen als protocollen ‘pro memorie’, mondeling overgeleverd in een kleine kring van vertrouwden en uiteindelijk opgenomen in het geheel ten tijde van de ‘schriftwording’ van het gehele boek.

Er is één profeet, Jeremia, van wie het waarschijnlijk is dat hij inderdaad zelf delen van wat nu in het boek Jeremia valt te lezen echt heeft geschreven (er is namelijk bij hem sprake van een ‘boekrol’). Bij de andere profeten valt wel te denken aan korte notities, hoofdzakelijk op een papyrusrol, maar dat is zeker niet hetzelfde als ‘het boek van profeet X of IJ’. [Buiten Israël werd veel meer in basalt en ander gesteente geschreven. Denk aan het Egyptische hiërogliefen- en het Mesopotamische spijkerschrift.] De zgn. ‘schriftprofeten’, zeker de oudste onder hen, waren en bleven allereerst sprekers, die in het openbaar optraden: aan het hof van een koning, in de tempel, of eenvoudigweg ergens op een publieke plaats (plein).

Het optreden van Amos wordt ca. 750 v. Chr. gedateerd. Al in zijn eigen dagen en in groeiende mate ná hem zal er zeker zoiets geweest zijn als een profetische kring van vertrouwden, al dan niet verbonden aan een heiligdom. Bij de profeet Jesaja, meer of min tijdgenoot van Amos, is er met zoveel woorden sprake van een kring van leerlingen. Ruim 100 jaar later, in Jeremia’s dagen (grootweg ca. 600 v. Chr., tót de Babylonische ballingschap), horen we van een toen blijkbaar herkenbare driedeling als het gaat om ‘geestelijke leiders’, zie Jeremia 18:18:

Komt, laten wij samenzweren tegen Jeremia,
want het zal toch de *priester* nooit aan *tora* (*onderricht*) ontbreken,
de *wijze* niet aan *adviezen*, de *profeet* niet aan een *woord*.

Laten we dus hem raken op zijn tong!

Uiteindelijk wordt de schriftelijke vastlegging van al die profetische woorden gedateerd ín en ná de ballingschap (587-538), dus in Babel en na terugkeer in Jeruzalem, tot in de 3^e E. toe. Er wordt wel gesteld dat de Joodse schrijf- en schrijverscultuur juist in de periode van ca. 300-250 voor Chr. opbloeit binnen het geheel van de culturele stroming die bekend staat als het ‘hellenisme’ (vooral in Alexandrië en in Antiochië). De *eindverzameling/eindredactie*, van de Boeken van Mozes (inclusief het duidelijk laat geredigeerde boek Deuteronomium), die van hymnische teksten zoals de Psalmen, die van

‘chokmatische’, wijsheids-tradities in Job, Spreuken, Prediker, én die van de Profetische geschriften kan beschouwd worden als een Joods antwoord op de cultuur van het hellenisme¹.

Dit impliceert al met al een tekstgeschiedenis, eerst vooral een mondelinge en geleidelijk een schriftelijke, van totaal circa 500 jaar. Dát impliceert weer allerlei bewerkingen, herinterpretaties, actualisering (zoals met heel de bijbel....).

Aan déze ‘eindredactie’ kunnen we wat het boekje Amos betreft toeschrijven:

→ De weloverwogen opbouw en thematische samenhang.

→ Stijlfiguren als woordherhaling, ‘inclusie’ etc.; zie bijv. 1:2 en 3:8.

→ Volgorde van het geheel en de delen, dus de genoemde opbouw als bewuste compositie, waarin een ‘boodschap’ gelegen is, een soort leeswijzer met eigen betekenis signalen. Ik wijs in dit verband met name op de vijf visioenen in 7:1-9:6. Let op de subtiele opbouw van (I) visioen 1+ 2; deze eindigen met een soort voorbede van Amos voor het kleine ‘Jakob’ (Noord-Israël) en de toezegging van Godswege dat het aangekondigde onheil ‘niet zal geschieden’. (II) Dan visioen 3, gevolgd door het verhaal over de verdrijving van Amos, omdat er nu echt geen ontkomen meer aan is (ik kom erop terug). (III) Daarna visioen 4, gevolgd door uitwerking van de aangeklaagde maatschappelijke kritiek. (IV) En dan het laatste visioen, nummer 5, als climax (het heilige altaar zal omver gehaald worden, het heiligdom zelf ook. Dit alles zeer plechtig geformuleerd en gevolgd door de verregaande uitspraak van ‘het zinnetje’ van 9:7.

→ De formulering van de heilsprofetie aan het slot (waarover aan het slot iets meer). Het is opvallend dat daarin David genoemd wordt. David staat immers voor de ‘gouden periode’ van het nog ongedeelde rijk in de vroegste koningstijd (zoals na hem Salomo/tempel). De ‘droom’ van een hersteld – beter gezegd: messiaans – Davidisch koningschap past in die laatste eeuwen vóór Christus.

Algemeen II: Van profetengroepen tot individuele profeten

Er waren lang vóór Amos profeten en profetengroepen (‘communities’), ook als (kritische) raadgevers aan het hof: bijv. Nathan/David (10e E.). Ook zijn er verhalen over meer anonieme, ‘losse’ profeten(groepen) die in geestvervoering konden geraken: o.a. I Samuël 10:5; 19:20vv.; 1 Koningen 13 (‘man Gods’) en 18vv. (Achab/Elia [geworden tot ‘de profeet’, zoals Mozes tot dé man van exodus en Sinaï; vgl. verhaal van de ‘transfiguratie’]; Elisa). Amos legt de nadruk erop dat hij juist *niet* afkomstig is uit een dergelijke groep: 7:10-17.

Amos is de oudste individuele profeet met ‘eigen’ geschrift: ‘schriftprofeet’. Je kunt ook wel zeggen: hij staat meer of min model voor dat wat door de eeuwen heen de Oudisraëlitische ‘profetie’ typeert: (a) doorlichting van het onheil dat al is gekomen of dat wel móet komen; (b) over die – vaak nabije – horizon heen óók het perspectief van een nieuw begin.

[Op de relatie religieuze en sociaal-politieke kritiek enerzijds en (heils)profetie anderzijds, kom ik nog terug, hieronder bij ‘Algemeen III’ en aan het slot bij ‘Amos 4’.]

Algemeen III: Profetie in concrete contexten

Het is van belang om de oudtestamentische profetie, in elk geval die welke in de ‘schriftprofetie’ gedocumenteerd is, niet als ‘voorspelling’ op te vatten. [Helaas: juist dit vaak in diverse christelijke facties/groepen.] Naar mijn vaste overtuiging is profetie niet een voor ‘gewone mensen’ onnavolgbare en oncontroleerbare vorm van goddelijk spreken. Al staat er telkens een ‘Ik’ van Godswegen, en zeer vaak ‘Zo spreekt JHWH’ of ‘Spreuk van JHWH’. Om het in de terminologie van Harry Kuitert te zeggen: al deze ‘woorden van Boven’ zijn ‘woorden van beneden’. Daarmee wil ik niet loochenen dat een profeet zelf een specifieke ‘roepingservaring’ gekend zal hebben; er worden er diverse verhaald, soms heel indringend (bij Jeremia bijv., of bij Jesaja). Maar er is ook altijd een wel degelijk ‘controleerbare’ samenhang tussen het aangeklaagde onrecht en de scherp bekritiseerde religieuze of maatschappelijke houding van de ‘bovenlaag’ en het als dreiging aangekondigde onheil. Temeer daar de profeet en degenen tot wie hij zich richt in dezelfde traditie staan. Daarnaast moeten we ons natuurlijk ook realiseren dat het niet voor niets is, dat de taal, de stijl, de beeldspraak enz. van profeet A heel anders is dan van profeet B. Dat Amos van het platteland komt, als veehouder en kweker van moerbeivijgen (7:14) is ook te merken in zijn taalgebruik en keuze van beeldspraak. Soms kan hij zagezegd zijn afkomst niet meer verloochenen, dan moet het er zó en niet anders uit:

Hoort dit woord, jullie, (*vette*) *koeien van Basan*,
die verblijf houdt op de berg Samaria,
jullie die de kleine man onderdrukken
en de armen een trap geven –
jullie (hoge dames) die naar hun heren roepen:
‘Kom, kóm, we willen drinken!’.]

Dat zul je Jesaja zo niet gauw horen zeggen, vertrouwd als die profeet nu juist was aan het hof in Jeruzalem. Maar Amos zegt het zó. (Overigens: die koeien van Basan waren wat je noemt puik vee, zoals Limousin-runderen, of kortom: Fries stamboekvee! Amos beschimpt hier de welgedane dames aan het hof!) Nu, ook deze woorden zijn ‘van beneden’, inclusief de vermelding dat deze profetie ‘van Boven’ komt. Naar mijn overtuiging staan de profeten in een grote *traditiestroom* (a); zien zij tegelijk de feitelijke, onaanvaardbare *actuele situatie* (b); hebben zij een sterk persoonlijke *roepingservaring* (c); en spreken zij vanuit de wisselwerking tussen deze componenten a, b en c hun woorden over de *toekomst* (d).

Wat de actuele situatie in Amos’ dagen betreft: *intern* is er grote ongelijkheid tussen rijk en arm, hoog en laag, etc. Daarover gaan veel kritische profetieën in

dit boekje. *Extern* is er vooral de voortdurende bedreiging vanuit het Noord-Oosten, i.c. van het Assyrische rijk. Al een eeuw vóór Amos bracht koning Jehu een fors tribuut van gouden voorwerpen aan grootvorst Salmanassar III (859-825), zoals we zien op de ‘Zwarte obelisk’ van ca. 2 M., die ooit in Nimrud gestaan heeft (en nu in het Brits Museum...). Koning Jehu knielt diep op de grond voor de Assyrische koning, die een zojuist van Jehu ontvangen gouden schaal in de hand houdt, dus één van de componenten van het te betalen tribuut, terwijl een dienaar met een parasol hem tegen de zonnehitte beschermt. Dit is het *leeuwenrijk* van Assur. [Terzijde: des te meer onthutsend moet het geklonken hebben, dat in de samenvatting van de profetie van Amos in 1:2, en opnieuw in de afsluiting van een onheilsprofetie in 3:8, JHWH zelf als brullende leeuw wordt opgevoerd. Hij neemt als het ware de rol van Assyrië op zich!]

In dit verband noem ik nog een klein *extra* bij dit ‘Algemeen III’. Eigenlijk is het een vraag. Is zulke onheilsprofetie nu bedoeld als doemscenario of (juist) als een (al dan niet laatste) oproep tot omkeer, tot verandering ten goede? Het is mijn overtuiging, dat profeten als Amos niet optraden om daarna rustig te gaan afwachten tot het ook uit zou *komen*, of om daar zelfs op te hopen (à la Jona, bij wie het wel zo lijkt te gaan a flopen...), maar juist in de hoop dat zijn profetieën alsnog iets zouden *uithalen*! Al in mijn studietijd hoorde ik over een mondelinge uitspraak, op een congres van oudtestamentici, van de joodse geleerde Isaac Seeligmann: ‘Groot is de kracht van de omkeer; zij doet de profeet teniet!’. Dat is een verregaande uitspraak. In dezelfde geest schrijft ook Martin Buber over de profetie, waarmee hij zelfs héél de Oudisraëlitische geloofstraditie aanduidt.ⁱⁱ Ik geef een veelzeggend citaat: ‘Profeteren betekent de gemeenschap tot welke het woord gericht wordt, direct of indirect voor de keuze en de beslissing plaats. De toekomst is niet iets wat er als het ware al *is* en zodoende ook te kennen zou zijn. Hij is veeleer afhankelijk van de ware beslissing: die beslissing waaraan de mens op dit moment participeert’.

Midden in het boekje Amos staan twee passages die hieraan op hun eigen wijze uitdrukking geven: 5:1-3 en 5:14-15. In de eerste wordt de stijlfiguur gebruikt van een dodenklacht, in grote rouw (5:1-2):

Hoort dit woord dat ik (Ik) wil aanheffen
als klaagzang over jullie, huis Israël:
‘Gevallen, om nooit meer op te staan,
is het meisje Israël.
Neergeworpen ligt zij ter aarde –
en niemand die haar nog doet opstaan.

Is het dan al helemaal mis (lijkt vs. 3 te suggereren!)? Nee. Deze rouwklacht fungeert als (al dan niet laatste) waarschuwing en zó als oproep tot omkeer. Zie het vervolg even verder, 5:14-15:

Zoekt Mij – dan zullen jullie kunnen leven,
zoekt het goede en niet het kwade,
opdat jullie het leven zullen kunnen behouden

en zó de Levende, de God van de machten,
mét jullie zal zijn – zoals jullie plegen te zeggen.

[‘Zoals jullie plegen te zeggen’: dat doet ons denken aan het ‘God met ons’ als randschrift op *de gulden* als muntstuk. Niet meer op de *euro* als muntstuk, dacht ik als spreker. Dom, zo bleek. Ik werd terecht gecorrigeerd: Nederlandse edities van de euro dragen dit randschrift nog altijd! Er ontspon zich hierover een levendige discussie rondom de vraag: welke ‘profeet’, welke profetische instantie zal tegen deze religieuze arrogantie nu eens zijn stem verheffen?] Direct hierna wordt dat ‘goede en niet het kwade’ concreet gemaakt door de oproep om ‘het recht in de poort hoog te houden’ (de poortrechtspraak diende voor ‘kleine’ zaken, de tempelrechtspraak voor zware misdrijven zoals moord en doodslag en voor cultische zonden).

Amos 1: De opbouw van het boekⁱⁱⁱ

	<u>A. ‘Biografische sectie’; bewaarde uitspraken van/via Amos</u>
1:1-2	Introductie. Reminiscentie aan aardbeving en brullende leeuw
1:3 – 2:16	Gerichtsprofetieën (‘3 ja 4...’) tegen 3 + 3 + 1 + 1 volkeren
3:1-15	De (rechts)zaak van JHWH tegen Israël
4:1 – 6:14	Kern van de (a) religieuze en (b) sociaal-politieke kritiek
	<u>B. ‘Autobiografische sectie’; visioenen en botsing met priesters</u>
7:1 – 9:6	Drie visioenen van Amos (7:1-9) in 1 ^e persoon; <i>na het 3^e</i> : Verdrijving door priester Amasja (7:10-17), in 3 ^e persoon Vierde visioen (8:1-3): weer in 1 ^e persoon Nog eens religieuze en sociaal-politieke kritiek (8:4-14) Vijfde visioen (9:1-6): weer in 1 ^e persoon
	<u>C. Het harde woord en het voorzichtige perspectief</u>
9:7 – 9:15	‘Dat ene zinnetje’ (9:7) Uitzuivering en herstel van Israël én volkeren (9:8-15/slot)

Amos 2. De religieuze kritiek. ‘Dat ene zinnetje’

Het is welbeschouwd heel bijzonder dat we bij de schriftprofeten zo vaak en o grondig godsdienstkritiek aantreffen. Je zou zeggen: dat hebben wij ons eigen gemaakt, na en door de Verlichting, en dan nóg vaak mondjesmaat. Maar het *is* nogal wat, dat we deze vorm van zelfkritiek al vanaf Amos volop aantreffen. Ik zou er een avond apart mee kunnen vullen, maar beperk mij nu tot één van de m.i. meest relevante achtergronden ervan: de viering van de ‘Dag van JHWH’ in de liturgische traditie. Bedoeld is dan het grote en beslissende geding van JHWH tegen al wat en al wie zich te hoog heeft verheven. Tegen de religieuze én sociale/politieke arrogantie (die twee gaan vaak samen).

Die verwachting van een ‘eindgericht’, een rechtzitting die een rechtzetting bewerkt van alles wat scheef is gegroeid, is zeker bij Amos de achtergrond van zijn godsdienst- en liturgiekritiek, in nauwe samenhang dus met sociale kritiek.

Zie bijv.4:4v.:

‘Komt maar naar Bethel – om er te zondigen,
of naar Gilgal – om er nog méér te zondigen!
Brenge ’s morgens maar jullie slachtoffers,
op de derde dag jullie tienden,
laat het gezuurde maar als dankoffer roken
en roept op te vrijwillige offers – luidkeels!
Want daar houden jullie toch zo van, Israëlieten,
spreuk van de Heer, de Levende (JHWH)’.

Scherper nog is JHWH’s (!) uitspraak over de feesten en vieringen, 5:21-25:

‘Ik haat, ik veracht jullie feesten,
echt, jullie vieringen kan ik niet luchten.
Nee! Als jullie mij brandoffers brengen,
kunnen jullie gaven mij totaal niet behagen,
en het offer van je jonge stieren, ik wil het niet aanzien.
Doe van mij weg dat getier van jullie liederen
en laat ik jullie harpengetokkel niet meer horen!
Nee! Het recht, dát moet stromen als water
en de gerechtigheid als een bruisende beek:
de (het type) slachtoffers die jullie als gave mij brachten
in de woestijn, veertig jaren lang, Israëlieten!’.

Vlak hiervóór is met zoveel woorden het verband gelegd met de bedoelde verwachting van ‘De Dag’. Zie 5:18vv.:

Wee hun die verlangen naar de Dag van JHWH!
Immers, wat zal die Dag voor jullie betekenen”
Duisternis zal hij zijn, niet (een en al) Licht (...).
De Dag van JHWH zal duisternis zijn,
niet (een en al) Licht – zonder een straaltje!

Deze liturgische achtergrond maakt ook duidelijk waarom er diverse keren juist vlak na of in een tirade van sociale en maatschappelijke kritiek formules staan die zeer plechtig klinken; zie 4:13; 5:8v.; 9:5vv. Ze worden afgesloten met plechtige formules als ‘JHWH, God van de machten, is zijn Naam’.

Juist daar in 9:5vv. staat ook het meest verregaande ‘ene zinnetje’^{iv}:

Zijn jullie voor mij soms anders dan de Ethiopiërs,
jullie Israëlieten? Spreuk van JHWH.
Heb ik soms niet Israël uitgeleid uit het land Egypte –
en de Filistijnen uit Kaftor
en de Arameeërs uit Kir?

Nota bene. Het oercredo van Israël, de uitleiding uit het slavenhuis van Egypte, wordt hier van zijn unieke betekenis beroofd en gelijkgesteld met andere,

soortgelijke bevrijdingsdaden van JHWH aan ‘goddeloze’ volkeren als – jawel – de Filistijnen en de Arameeërs. Zulke taal móest wel leiden tot verdrijving van de *profeet* Amos door de *priester* Amasja, verbonden aan het heiligdom Bethel (7:10vv.). De priester versus de profeet: het is in feite een oeroud conflict! Deze priester Amasja stuurt een boodschap aan koning Jerobeam II en zet het nog wat extra aan:

Amos zweert samen tegen ú, ten aanhoren van het huis Israël.

Het land zal al zijn woorden niet kunnen verdragen...

En tegen Amos zelf (zeer denigrerend):

Scheer je weg, ziener, vlucht maar naar het land Juda,

eet dáár je brood, ga dáár maar profeteren.

Hier in Bethel valt voor jou niets te profeteren,

want dit is een koninklijk heiligdom, een rijkstempel is het hier!

Na deze zinspeling op Amos als rondzwerfend groepsprofeet zegt deze:

Ik ben (was?) geen profeet

– en zeker geen profetenzoon (‘beroeps’),

ik was veefokker en kweker van moerbeivijgen...

Maar hij moet nú spreken, zijn stem verheffen tegen wat niet langer zo door kan gaan. Ware profeten zijn altijd, in het oude Israël en vandaag de dag nog steeds, in de minderheid. De ‘meerderheid’ lust hen zagezegd niet. Maar dat weerhoudt noch Amos, noch latere, noch actuele profeten ervan om te zeggen wat gezegd moet worden. [Zie bijvoorbeeld de opmerking van Abel Herzberg aan het slot van dit stuk!]

Amos 3. De sociaal-politieke kritiek. Gerechtigheid als orde(ning)

Met uitspraken over ‘Gerechtigheid en recht’ bedoelen de profeten – zomin als de Tora of de wijsheidsliteratuur – niet een wat afgesleten aanduiding van een hoog, maar ‘onhaalbaar’ ideaal. Ze bedoelen een (scheppings)*orde* en daarop gebaseerd ‘*ordelijk*’ (rechtvaardig) handelen. Onrecht = wanorde; daar zit een zekere logica in, die in zeer veel profetische uitspraken uitdrukking vindt in de opbouw van de opsomming van onrecht etc. (A) naar de aanzegging van onheil (B). [Tussen die delen A en B staat vaak: ‘Daarom, zo spreekt JHWH...’].

Twee voorbeelden uit het boekje Amos (6:12 en 3:9-11):

Rennen paarden soms over de rotsen,

of kun je met runderen ploegen op zee?

Maar jullie hebben het recht (*misjpat*) veranderd in gif

en de vrucht van gerechtigheid (*tsedaqah*) in alsem!

A.

Laat het horen tot in de *burchten* van Asdod

en tot in de *burchten* van het land Egypte – en zegt:

‘Kom bij elkaar op de bergen van Samaria en kijk!

Grote terreur in haar midden, verdrukking daar binnen!’.

Nee, het juiste handelen kennen zij niet, JHWH's spreuk, zij die geweld en verdrukking in hun *burchten* ophopen.

Daarom, zo zegt de Heer, de Levende (JHWH):

B.

‘De agressor! Rondom in het land!

Jullie kracht zal hij van je wegsleuren,

en jullie *burchten* zullen worden leeggeplunderd!’.

Ik heb hier al e.e.a. over gezegd, m. n. over de onverbreekelijke band tussen wat ik nu samenvat als ‘godsdienst’ en ‘mensendienst’. Ook hier overheerst dus het protest tegen alle vormen van – in dit geval: maatschappelijke – arrogantie, i.c. de grote verschillen tussen hoog-laag, rijk-arm, etc.

In de viervoudige herhaling van het woordje ‘burchten’ (paleizen) komt iets tot uiting van de ‘logica’ van het adagium ‘Kwaad straft zichzelf’ (heel vaak pas op de lange duur, dat wel, maar niettemin)’.

We weten uit teksten van het oude Egypte en van de oude Mesopotamische rijken, dat er in heel het oude Nabije Oosten grote spanningen hebben bestaan op sociaal gebied. We horen ‘gewone’ mensen daarover klagen, daar tegen protesteren, pleidooien leveren voor ‘recht en gerechtigheid’ (Orde!). Ook daar waren die (aan)klachten gericht tot dé aangewezen personen: de koning en zijn hoge ambtenaren, weelderig en in arrogantie evend in hun even hoog gebouwde als hoovaardige paleizen, ‘burchten’.

Het ‘eigene’ op dit punt in Israël (en uiteraard Juda) is in de profetische teksten altijd weer het beroep op/de herinnering aan de slavernij in Egypte. Dát dient te worden herinnerd, die ‘gedachtenis’ hoog gehouden en gepraktiseerd. Zoiets mag nu juist in Israël zelf niet bestaan. Daarover nu nog iets ter afsluiting.

Amos 4. Eigen volk en de volkeren. Het heilsperspectief

Amos is dus zeer kritisch op de ideologie van ‘eigen volk (en eigen God) eerst’. Denk aan dat ene zinnetje van 9:7. We kunnen zeggen: het vormt de basis van ál zijn profeteren. In één kernuitspraak (3:2) wordt dat samengevat:

Júllie alleen heb Ik gekend uit alle geslachten op de aardbodem.

Dáárom ga ik al je ongerechtigheden aan júllie bezoeken!

Dit wordt verder duidelijk uit de beginsectie 1:3 – 2:16. Die lange sectie begint met profetische kritiek op *andere* volkeren, vanwege allerlei geweldsmisdaden. De eerste drie zijn ‘vreemde’ volkeren: Syrië, Gaza en Tyrus. Dan komt het én letterlijk én figuurlijk al dichterbij, met drie stamverwante volkeren: Edom, Ammon en Moab. Het werkt als een beweging van ‘omsingeling’. Zeker als vervolgens, als zevende, ook Juda aan de beurt komt, het Zuidelijke rijkje. Ontsnapping wordt onmogelijk. Want het eindigt, nu het meest uitvoerig, met het Noordelijke rijkje Israël zelf. Dat is schokkend, na dat zevenvoudige ‘drie, ja vier’. Er is geen ontkomen meer aan. En opnieuw geldt: ook niet voor dat volk waarmee JHWH die intieme relatie onderhield van ‘jón heb ik gekend’, ofwel:

ik had mij juist tot jou *bekend*, wij waren toch een verbintenis aangegaan? Dit lijkt het einde van alle hoop op een nieuw begin, een ‘nieuw verbond’.

[Ook dit punt leidde tot een levendige discussie, onder meer over de vraag of je dit nu ook mag ‘toepassen’ op de situatie van het huidige Israël in zijn relatie tot de Palestijnen. Ik heb toen herinnerd aan het antwoord dat Abel Herzberg, die Bergen Belsen overleefde, ooit gaf op de vraag hoe we kunnen voorkómen dat Joden ooit opnieuw het slachtoffer van Jodenhaat zullen worden. Herzberg zei (vrij weergegeven): ‘Dat is het probleem niet. Het probleem is hoe wij kunnen voorkomen dat onze kinderen beulen worden’.]

En dan staat er toch aan het slot dat heilsperspectief, hoe klein begonnen ook: de ‘*vervallen* hut van David (!) zal weer opgebouwd worden, 9:11-15. Ik citeer het begin, 9:11-12:

Op die dag zal ik Davids vervallen hut weer overeind zetten,
haar scheuren zal ik dichten, haar puinhopen herstellen
en haar opbouwen als in de dagen van weleer.
Dan zullen zij beërven de resten van Edom
en van alle volkeren waarover mijn Naam was uitgeroepen –
spreuk van JHWH, die dit zal bewerken.

Juist deze passage wordt door Jacobus, ‘broeder des Heren’ en leider van de vroege inderdaad joods-christelijke gemeente in Jeruzalem, geciteerd. Hij geeft er ook een expliciete *uitbreiding* aan, zet die slottekst van Amos feitelijk in een *nieuw* verband gezet, op het zo geheten ‘apostelconvent’, Hand. 15:13-21. Hier gaat het immers om de vraag of en in hoeverre de volkeren, de ‘onbesnedenen’ mogen participeren in de messiaanse toekomst van Israël. Dat die ingestorte hut van David zal worden hersteld was de ‘droom’ van een nieuw (her)begin in de tijd ná de ballingschap, dus de periode van de eindredactie (zie bij ‘Algemeen I’). Juist dat maakt de verbreding en actualiserende ‘herlezing’ van Jacobus in Handelingen 15 des te interessanter. Naast Israël zal ook heel de volkerenwereld nu gaan participeren in het messiaanse perspectief.

Zulke heilswoorden en -perspectieven, waarmee zelfs dit kritische boekje Amos afsluit, fungeren zo al met al als toekomstig positief tegenbeeld van de negatieve realiteit in het heden. Zelfs heilsprofetieën worden op deze wijze tot een ‘teken van tegenspraak’^v.

ⁱ Zie bijv. K. van der Toorn, *Wie schreef de Bijbel? De ontstaansgeschiedenis van het Oude Testament*, 2009.

ⁱⁱ In vertaling: Martin Buber, *Het geloof der profeten*, Wassenaar 197; citaat 9..

ⁱⁱⁱ Vgl. Richtsje Abma, ‘Amos’, in: *De Bijbel literair*, Zoetermeer 2003, 271-278 (272).

^{iv} Ik ontleen die aanduiding aan een preek van Pieter van Hoof in de Dominicusgemeente op 23 september 2002. Thema van de totale preken-serie destijds was *Gods groei*. ‘Dat ene zinnetje’ stond voor de doorbraak in een groeiproces van ‘eigen volk en Gods eerst’ naar een meer universeel perspectief.

^v Toespeling op de titel van mijn boekje *Getuigen van tegenspraak: profetie uit de mond van Amos en Jesaja*, Baarn 1981.